

УДК 327

Зубчик О.А.

доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри державного управління Київського національного університету імені Траса Шевченка

Зубчик О.М.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці, соціальних відносин і туризму

ВИЩА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена аналізу впливу політики держави в сфері вищої освіти на зміни в суспільстві. Рівень розвитку і потреби суспільства, соціальна мета і принципи вищої освіти, сформульовані державою, впливають на особливості системи вищої освіти. В умовах глобалізації та розвитку постіндустріального суспільства вища освіта стає все більш масовою. Це нівелиє її цінність на ринку праці. Процес оцінки молодих фахівців стає все більш складним. Вища освіта сприяє трансформації соціальної природи основних компонентів соціальної структури. Виникають нові економічні класи, прошарки і страти, з соціальними протиріччями. Зростає маргіналізація. Немає ефекту масштабного підвищення соціального престижу освіти та кваліфікації. Прямою функцією вищої освіти стає відтворення не тільки соціальної структури суспільства, але й існуючих соціально-класових і соціально-професійних протиріч. Масова свідомість сприймає такий стан як соціальну несправедливість. Для України ця проблема особливо актуальна. Професійне становлення молоді супроводжується критичною оцінкою «суспільства минулого» і ще несформованою “моделлю майбутнього”. Крім того, особливістю системи вищої освіти в Україні є те, що процеси її реформування і вдосконалення відбуваються одночасно зі змінами соціально-економічних умов в країні, отже проблеми не можуть вирішуватися на підставі власного попереднього досвіду. Автор вважає, що необхідно переосмислити функції системи державного та політичного управління. Подолати стереотипне уявлення взаємин держави та інших учасників не

тільки сфери вищої освіти, але й в контексті політичної трансформації суспільства загалом. Зміни у системі вищої освіти мають призвести до змін в соціальній структурі суспільства. Відповідно, повинна бути скоригована державна освітня політика.

Ключові слова: вища освіта, державна політика, соціальна структура, політична трансформація.

HIGHER EDUCATION AS A FACTOR OF TRANSFORMATION OF THE SOCIAL STRUCTURE OF UKRAINIAN SOCIETY

The article is devoted to the study of political transformation of Ukrainian society in the context of Ukrainian state building processes. It is found that the social life, political sphere, the legal culture and education system are in the organic unity of complementary and cultural common reaching each other. State decides to economic problems at the expense of higher education. So the government reduces the pressure on the economy by the population. In addition, we see that a direct function of higher education is the reproduction of the social structure of society. Higher education also multiplies socio-professional conflicts. The main problem is not to multiply these contradictions, but the fact that they do not violate the balance. The mass consciousness is perceived as fair. For Ukraine, this problem is particularly acute. Professional formation of youth in Ukraine accompanied by a critical assessment of a "society of the past" and at the same time "the model of the future" is not ready yet. These problems and contradictions necessitate a scientific approach to the study of the process of professional self-determination and adaptation of young people in today's labor market. This implies a permanent correction of the state educational policy.

Keywords: higher education, public administration, political transformation, social structure, the state.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вища освіта сьогодні втрачає колишню силу позитивного впливу на перетворення в суспільстві. По-перше, це відбувається тому, що вища освіта не відповідає запитам сучасного суспільства. Про це свідчать суперечності між вимогами ринку праці та системою підготовки фахівців. Вступаючи до закладів вищої освіти, молодь

має певні очікування щодо вищої освіти, як то: можливість отримати хорошу роботу в майбутньому (понад 50%), а також те, що освіта сприятиме професійному та особистому зростанню (майже 40%). Насправді ж можна стверджувати, що освітня кваліфікація не відповідає професійній кваліфікації, що нівелює статус освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра. По-друге, впродовж десятиліть не здійснювався належний політичний і економічний аналіз політики держави в цій сфері. Наприклад, яка сучасна соціальна функція вищої освіти, яку вона виконує щодо потреб суспільства або окремих його сфер? Які завдання вирішує для держави сучасна вища освіта? Тільки ретельний системний аналіз соціальних функцій вищої освіти дозволяє визначити її властивості, специфіку і межі впливу. Разом з тим, рівень розвитку та потреби суспільства, соціальна мета й принципи вищої освіти, сформульовані державою, все це впливає на її особливості. Крім того, особливістю системи вищої освіти в Україні є також те, що процеси її реформування та вдосконалення сьогодні відбуваються одночасно зі змінами соціально-економічних умов в країні. Виникаючі проблеми не можуть вирішуватися на основі власного попереднього досвіду в цій сфері. Отже, необхідно і важливо переосмислити функції системи державного і політичного управління у цій сфері. Подолати стереотипне уявлення взаємин держави та інших учасників не тільки сфери вищої освіти, але в контексті політичної трансформації суспільства загалом.

Політична трансформація суспільства – це, перш за все, трансформація його структури. Таким чином, вивчення змін структури суспільства необхідне для більш повного розуміння не тільки траєкторії та динаміки його політичної трансформації. “Переходи” суспільства від одного стану до іншого зумовлюють ускладнення в соціальній структурі та часто виступають каталізатором конфліктів. У зв’язку з цим увага вчених останнім часом зосереджується на дослідженні соціальних спільнот і зміні соціального статусу класів, прошарків, груп в умовах трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Безперечно, роль держави в перетвореннях суспільства є важливим питанням, до якого постійно є великий науковий інтерес. Сучасні дослідники відзначають, що вже давно сформувалися два основні підходи. По-перше, структурний (Г. Алмонд, С. Верба, С. Ліпсет, А. Растоу) – де стверджується

першочергова роль держави і необхідність соціально-економічних, політичних і культурних передумов таких перетворень. По-друге, процедурний (Г. О'Доннел, Т. Карл, Д. Лінц) – в якому більше уваги звертається на суб'єктивні чинники. Перш за все, політичні.

Зокрема, здійснюючи аналіз практики посткомуністичної трансформації, Н. Лахижа, зробив висновок, що на першому етапі перетворень роль держави повинна бути високою. На його думку, “саме недооцінка цього фактору, некритичне сприйняття ідей лібералізму і стали однією з головних причин складності першого етапу перетворень” [1]. Що стосується об'єкта політичної трансформації суспільства, автори, по-різному визначаючи його, тим самим, підкреслюють значення тих чи інших характеристик. Так, П.Штомпка виділив визначальний вплив нормативної структури на дію інститутів[2]. В.Танчер назвав постмодерністські риси соціальної структури - зниження значення ієрархії класів і верств, твердження агрегатного характеру структурування суспільства, виділивши групи не по одному, а по сукупності соціальних і соціокультурних показників, показавши нові підстави соціальної диференціації [3]. Зміни, що відбуваються в системі управління вищою освітою, грають в цьому контексті дуже важливу роль. В Україні питання державного управління вищою освітою, зокрема проблеми сучасної реформи, знайшли відображення в публікаціях Ю. Беляєва, І. Вакарчука, Л. Горбунової, Л. Гриневич, В. Журавського, М. Загірняк, М. Згуровського, В. Кременя, В. Лугового, С. Ніколаєнка, Т. Фінікова та інших.

Але, на нашу думку, належний аналіз політики державного управління в сфері вищої освіти для забезпечення політичної трансформації структури українського суспільства поки ще не здійснено.

Формування цілей (мети) статті. Мета нашого дослідження – виявити роль вищої освіти як фактору змін в структурі українського суспільства з урахуванням державної освітньої політики. Нами застосовано теоретико-фундаментальний напрямок політичного аналізу, який “охоплює базові концептуальні дослідження політичної сфери, її структури і динаміки розвитку, ґрунтуючись на дедуктивних висновках, експлікації, поясненні та ін.” [4].

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні напрямки державної політики в сфері вищої освіти в Україні визначені Конституцією України, Законами України “Про освіту”

та “Про вищу освіту”, актами Президента України та Кабінету Міністрів України. Ще з 2004 р почалися спроби трансформувати українську систему вищої освіти під певні стандарти шляхом державного регулювання. З 2005 року, коли Україна приєдналася до декларації міністрів освіти Європи про створення “Європейського простору в сфері вищої освіти”, реформування вищої освіти в Україні відбувається в руслі Болонського процесу. У 2007 р. був затверджений план дій із забезпечення якості вищої освіти України та його інтеграції в європейський і світовий освітній простір. У 2006/2007 навчальному році була впроваджена пілотна Європейська кредитно-модульна система (ECTS) у вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації. У грудні 2007 р. Українська асоціація студентського самоврядування стала членом Європейського студентського союзу (European Student's Union). У 2008 р. було створено робочу групу з питань національної рамки кваліфікацій системи вищої освіти (результати затверджені в 2011 р). З 2009/2010 навчального року у вищих навчальних закладах України введена Європейська система трансферу і накопичення кредитів (ЄКТС). У 2010 р., завдяки змінам в законодавстві, були розширені повноваження студентського самоврядування. Неодноразово робилися спроби впровадити систему рейтингової оцінки закладів вищої освіти.

Але системні зміни відбулися лише завдяки прийняттю в 2014 р. Закону України “Про вищу освіту” [5], який, певною мірою, враховує стандарти та рекомендації Болонського процесу. Він ліквідував освітні рівні вищої освіти (неповна, базова, повна), освітньо-кваліфікаційний рівень “спеціаліст”, рівні акредитації закладів вищої освіти (I-IV). Уведено освітньо-науковий рівень “доктор філософії”. Запропоновано чітку градацію ЗВО (класичний / профільний університет, академія, коледж, професійний коледж). Істотно розширено автономію та академічні свободи, громадське самоврядування учасників освітнього процесу. Зокрема, введені норми, що дозволяють ЗВО відкривати рахунки, користуватися банківськими кредитами, не використовувати тендерні процедури. Дано право визначати плату за навчання. Законодавчо закріплено зовнішнє незалежне оцінювання.

Зараз регуляторні функції міністерства переважають над функціями управління. Таким чином, застосовуючи механізми державного регулювання трансформації вищої освіти, українські органи влади стимулюють ЗВО до самостійного розвитку та

інноваційної діяльності. “Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року” [6] визначає основні напрями, пріоритети, завдання та механізми реалізації державної політики в галузі освіти, кадрову і соціальну політику і складає основу для внесення змін і доповнень до чинного законодавства України, управління і фінансування структури та змісту освіти. Головним завданням стратегії є забезпечення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти для громадян України відповідно до вимог інноваційного, сталого, демократичного розвитку суспільства, економіки, науки, культури. Зміни в освіті повинні забезпечити створення умов для особистісного розвитку людини відповідно до його індивідуальних задатків, здібностей, потреб в навчанні протягом усього життя. Значить, зміни в освіті повинні привести до змін в соціальній структурі українського суспільства.

Л.Волчкова і В.Мініна, розглядаючи тенденції розвитку сучасного суспільства та визначаючи, яким має бути реформування державного управління, наголошують, що характерною особливістю сучасного суспільства є трансформація життєдіяльності окремих індивідів, сім'ї, великих соціальних груп, ділових організацій та державних установ, праці та побуту, виробництва і бізнесу, способів зв'язку і комунікацій, співпраці і суперництва, відносин власності, влади і управління [7].

Трансформація визначається і характеризується, як міцна, усталена тенденція розвитку сучасного складного суспільства. І.Діскін виокремив триаду таких предметів трансформаційних процесів, як трансформація соціальних інститутів, зміна домінуючих в суспільстві моделей і мотивів соціальної дії та інтегральна характеристика трансформаційних процесів, пов'язана з аналізом взаємовідносин і протиріч між першими двома предметами дослідження [8]. Він звернув увагу на розбіжності трансформацій на інституціональному і діяльнісному рівнях. Показав можливість протиріч між інституційною формою і характером соціального функціонування громадських установок, перетворення яких є предметом дослідження політичних трансформацій.

Рівні політичної трансформації суспільства можуть бути описані інакше, якщо за основу взяти модель “соціальної реальності” П.Бурдьє. Він показав, що соціальний світ існує двічі: “по-перше, існує об'єктивний розподіл матеріальних сил (історія, відображена в різних сферах суспільства), і, по-друге, символічна репрезентація цього розподілу в формі соціальних і ментальних класифікацій” [9]. Відповідно до цієї концепції, зміни в

суспільстві можуть бути інтерпретовані як зміни соціальних відносин, позицій, габітус, практик і уявлень. Зокрема, так відбувалося під час змін в системі державного управління вищою освітою в Україні. “Боротьба” старого і нового законів про вищу освіту насправді була боротьбою минулого і майбутнього українського суспільства [10]. Обраний в системі своїх зв’язків, габітус під впливом соціальних відносин, які змінилися, і соціального досвіду агентів (соціальної групи) здійснює нові практики. Габітус формується певними соціальними умовами, висловлює їх, і тому є адаптованим до них. Зміна цих умов означає, що й габітус повинен змінитися – поповнитися новими схемами виробництва практик і уявлень, адаптованих вже до нових умов. Це стосується і символічного аспекту соціальної реальності: зі зміною “соціальної дійсності взагалі” пов’язані й зміни символічного простору. Нові схеми виробництва практик і уявлень виробляють нові відмінності і змінюють старі, переоформлюють бачення соціальної реальності, по-іншому інтерпретують категорії сприйняття соціального простору. Ці зміни можна простежити, оскільки вони виявляються в практиках і уявленнях. Динаміка соціальних уявлень показує зміну соціальної реальності, оскільки уявлення детерміновані і породжені габітусом, сформованим певними соціальними відносинами відповідно до можливості їх відтворення. Так фіксується специфіка змін даного суспільства, що позначається як політична трансформація. Слід зазначити, що теорія П.Бурдьє тільки одна з можливих методологій дослідження структури суспільства під час політичної трансформації.

Більш плідним для вивчення наших питань, вважаємо чотирирівневу конструкцію об’єкта політичних трансформацій суспільства, адже вона фіксує соціальні групи як результат діяльності, а не саму діяльність. Саме таку загальну стратифікаційну модель у формі піраміди наводить Т.Заславська. Вона виділила такі чотири шари: верхній прошарок - 1,5% від членів суспільства; середній прошарок - займає 20-25%; базовий прошарок - 60% від членів суспільства; нижній прошарок - на його частку припадає 10% [11]. Як бачимо, менший відсоток мають групи традиційної і нової економічної еліти, а більшість спільнот перебуває в основі піраміди. Разом з тим, автор робить висновок, що соціальна структура стала менш жорсткою, зросла кількість статусів, посилилася мобільність.

Результатом політичної трансформації суспільства є перетворення основних інститутів даного суспільства, але

вирішальним є політична трансформація саме соціальної сфери. Як відзначають деякі дослідники, перше є лише зовнішнім показником трансформації суспільства. Більш важливим її результатом є зміна соціально-групової структури, в першу чергу, її класової і стратифікаційної проекції. “Перетворити соціально-групову структуру суспільства можна тільки побічно - через реформування основних інститутів, зате будь-яка суттєва зміна останніх неминуче викликає зрушення в соціально-груповій структурі суспільства” [12].

В умовах політичної трансформації відбувається суттєва модифікація соціальної структури. Поряд з майновими відмінностями, мають велике значення і соціокультурні відмінності [13]. За таких умов збільшується кількість маргінальних груп, зростає майнова диференціація суспільства. Різні соціологічні центри виокремлюють в українському суспільстві під час політичної трансформації 5% дуже заможних, 15% заможних, 20% із середнім достатком, 20% малозабезпечених і 40% бідних. Не всі результати інституційних перетворень можуть бути доступні різним групам. Кожна соціальна група, займаючи певні позиції в соціальній структурі суспільства, включається в обмежені соціальні відносини. Однак, це включення має різну ступінь для різних груп.

Динамічний розвиток суспільства визначає умови соціалізації сучасної молоді, здійснює багатofакторний вплив на різні сторони його життя. Політичні зміни в країні, змінюють соціальну диференціацію суспільства, відбувається зниження рівня життя громадян внаслідок фінансових і економічних криз, зростання безробіття, трансформація ціннісно-нормативної системи суспільства. Все це послужило причинами змін шкали престижності професій. Більш того, нестабільність ситуації в сфері вищої освіти та інші чинники формують сучасну українську молодь.

Політизація суспільних відносин в Україні має об’єктивні причини через наявність тісних зв’язків соціальної та політичної структур суспільства. За допомогою понять соціальної структури прояснюються істотні моменти політичної влади, а за допомогою понять політичної системи розкривається предмет відносин між елементами соціальної структури. Політичні відносини можуть мати різноманітний рівень інституціоналізації. Тому, можливі набори соціальної структури, які об’єднують в собі терміни соціальної, управлінської, політичної і власне соціальної структури. Автор згоден з твердженням, що “рушійними силами

трансформаційного процесу є всі елементи соціальної структури суспільства, але форми, механізми і ефективність їх участі в цьому процесі не однакові” [14].

У ході політичних трансформацій, соціальних змін, колишні інститути втрачають свою функціональність, що викликає їх делегітимацію і втрату підтримки з боку населення. Так відбувається в умовах сучасного політичного часу в Україні. Перетворення значень соціального світу, як характеристика рухливості соціальної структури, призводить до того, що замість одного “узагальненого іншого” є різні і альтернативні “узагальнені інші”. Їхні образи “втрачають виразність контурів, насилу розпізнаються або вгадуються внаслідок включення в загальний процес змін, а часто і зовсім відкидаються як щось, що втратило авторитет і вплив” [15]. Іншими словами, має місце криза легітимації соціальних інститутів. Інстанціям, які в “нормальному” суспільстві забезпечують єдність бачення соціальної реальності, відмовляється в довірі. Головна причина – нездатність цих інстанцій гарантувати необхідну винагороду (матеріальну й символічну), що є “вимогою” соціальних позицій, винагороду за певну діяльність. Такими можуть бути невиплата зарплати, або недостатній її рівень, а також і девальвація вищої освіти.

Система вищої освіти на сучасному етапі виконує дві функції. Це інтеграція і диференціація суспільства. Перша - залучення молоді до загальнокультурних цінностей, моральних норм, ідеалів, світоглядних принципів. Друга - розосередження молоді в соціально-професійній структурі суспільства. Оскільки різні економічні інтереси груп соціальної структури, це сприяє прояву протиріч в соціальній спільності.

В умовах глобалізації та розвитку постіндустріального суспільства вища освіта стає все більш масовою, що нівелює її цінність на ринку праці, ускладнюючи процес оцінки молодих фахівців [16]. У суспільстві сформована думка, що життєва траєкторія особистості пов'язана з прагненням зайняти статус в соціальній структурі суспільства, забезпечить максимально стабільну та стійку позицію в розподілі суспільних благ. Мовою “батьків-дітей” це звучить, як “отримаєш вищу освіту, і буде в тебе все!”. Ціннісною підставою для здобуття вищої освіти стає не її зміст (знання, навички, вміння), а трохи інший “результат” - диплом про вищу освіту. Цим і пояснюється масове отримання вищої освіти. Що, за поширеною в українському суспільстві думкою, є 100% гарантією для молоді щодо реалізації

потенційного прагнення в майбутньому якнайшвидше зайняти місце в верхівці “соціальної піраміди”. Але не всі, тільки “обрані” розуміють, що незалежно від здібностей або наявності / відсутності диплому, випускники, більшою мірою, черговий раз будуть розподілені в тих осередках соціальної структури, яка сформована об’єктивно існуючим рівнем суспільного розподілу праці. Тобто, в прямій залежності від рівня технічного і технологічного розвитку економіки країни. А це вже якраз і є питання конкурентоспроможності країни та суспільства.

Наступне питання, яке виникає у зв’язку з цим, при аналізі державної освітньої політики, це доцільність підготовки фахівців з вищою освітою за окремими спеціальностями за рахунок держави. Якщо держава не може працевлаштувати після закінчення навчання тих, хто закінчив ЗВО в попередні роки (до 30% випускників в перший рік стають на облік по безробіттю), навіщо таким, здавалося б, неефективним способом витратити гроші платників податків? Як зазначають політики, відповідь полягає в баченні вигод в майбутньому. Як впевнена Л.Гриневиц (міністр освіти і науки України 2016-2019 рр.), не тільки ринок праці впливає на формування обсягу державного замовлення, держава готує фахівців на перспективу: “право на вищу освіту не може бути прив’язане тільки до розвитку ринку праці” [17]. Питання дискусійне, хоч, на думку міністра освіти треба думати “на виріст”, адже абітурієнти, які вступають сьогодні, вийдуть на ринок праці через 5-6 років, тому, очевидно, що готувати фахівців для перспективних секторів економіки потрібно вже зараз. Але чий коштом? Так, з позиції держави заохочується масове отримання вищої освіти, оскільки більш високий рівень освіти передбачає більш високий рівень доходів для фізичних осіб і, відповідно, більше відрахувань податку з доходів до державного та місцевих бюджетів. Це крім інших вигод, про які докладно пишуть автори колективного дослідження “Освіта платить: Переваги вищої освіти для особистості і суспільства” (Нью-Йорк, 2010) [18]. Витрати при цьому з державного бюджету на вищу освіту за останні роки не збільшуються. Як показали у своєму дослідженні А.Бергх і Г.Фінк, державні витрати на вищу освіту не мають ніякого позитивного впливу на учнів [19]. Державна політика має дуже обмежений ефект на вирішення проблеми нерівності за рахунок освітньої політики. Для України це дуже актуальне питання, враховуючи витрати на освіту з державного бюджету, а також додаткові витрати батьків.

Отже, держава більше не володіє тим ресурсом, який може бути обмінаний на лояльність і відданість мас [20]. Держава більше не дає громадянам вищу освіту, як “благо”. Індивіди самі-по-собі, на свій страх і ризик, змушені орієнтуватися і діяти без чітких гарантій і розпізнавальних знаків в рухомий і незрозумілій стихії соціальної реальності [21]. Недовіра до держави та її інститутів, найчастіше буває під час політичних трансформацій, призводить до того, що громадяни вчаться жити і діяти в значній мірі відсторонено від цих інститутів. Автономним чином формують те, що за аналогією з “тіньовою економікою” могло бути названо “тіньовим суспільством”. Тоді відбуваються такі парадоксальні речі: владу переобирають, незважаючи на невдоволення нею, але тому, що цю владу знають як таку, яка не втручається, не хоче або не може втручатися, в “тіньове суспільство”, а значить своєю “неучастю” дає людям можливість виживати і орієнтуватися у виникаючих конвенціях соціального світу [22]. У певній частини суспільства нагнітається відчуття хаосу, страху, неспокою, тривоги, незадоволеності життям, ностальгічні настрої, розбіжності між практичним світоглядом і ідеологічними поглядами, відсутність довіри до влади, інша інтерпретація минулого, відсутність впевненості в майбутньому, відчуття кризи.

Залежно від якості життя розрізняються ролі соціальних груп у суспільній трансформації. Групи з низькою якістю життя будуть пасивно реагувати на процеси соціокультурної трансформації і навіть заважати їм. Бідність і низька якість життя знижують стимули до перетворень. У такому випадку їх завдання полягає в підтримці мінімального рівня, в збереженні свого життєвого середовища не нижче свого рівня. Групи із середнім достатком частіше пасивно очікують, частково підключаються до процесів трансформації. Групи з високою якістю життя прагнуть зберегти свій статус і тому мають високу соціокультурну активність.

Т. Заславська називає три макросуб'єкти, які перетворюють процеси, що розрізняються типами, змістом, інтенсивністю та результатами своєї активності. До першого, який є найвпливовішим макросуб'єктом, на її думку, належать елітні і субелітні групи. Саме вони розробляють і контролюють утворення нових інституціональних форм. Наступний макросуб'єкт, завдяки меншим ресурсам, бере участь в реалізації нових можливостей. До цього макросуб'єкту відносять групи підприємців, менеджерів, чиновників, фахівців економічної та юридичної сфер та інші.

Дані групи “практично перетворюють” соціальну тканину “суспільства у всіх його іпостасях, істотно впливаючи не тільки на реалізацію встановлених зверху правил гри, а й на сам процес формування нових правил” [23]. Третій макросуб’єкт – це численні громадські групи, які, “на перший погляд, не чинять самостійного впливу на хід інституційних реформ, і є, скоріше, їх заручниками” [23]. Однак, в дійсності вони формують основу щодо спрямованості реформ соціального середовища. Залежно від ситуації це середовище здатне або прискорювати і підтримувати інституційні зміни, які проєктуються і реалізовані більш активними групами суспільства, або відчужуватися від них і не брати в них участі.

Як пояснили соціологи, зокрема, дві важливі групи, з точки зору державної освітньої політики, задіяні в процесі відтворення соціальної структури суспільства – це молодь і економічно активне населення у віці 15-70 років [25]. Молодь здобуває освіту. Так, наприклад, за даними на 2015/2016 навчальний рік в Україні було приблизно 1,605 млн. студентів [26]. Але з 2008 року в країні спостерігається постійне зниження кількості студентів, яке обумовлено низкою факторів (демографічна проблема, скорочення кількості вищих навчальних закладів, відтік абітурієнтів в сусідні країни). Економічно активне населення в Україні у віці 15-70 років, за даними Державної служби статистики України, це біля 16 млн осіб (в 2015 р. було 18,0 млн.). Рівень економічної активності серед осіб у віці 15-70 років складає майже 60%, а серед осіб працездатного віку – біля 70% [27]. Проблема в тому, що ці групи, перша з яких покликана замінити другу, перебувають в стані протиріччя, а часом навіть і конфлікту. З огляду на те, що загальна чисельність випускників українських вищих навчальних закладів у 2018 р. 413 тис. фахівців, що на 8 тис. осіб (2,0%) менше, ніж у 2017 р. Можна порахувати, що в даний час для повного циклу ротації зайнятого населення потрібно не менше 20 років.

Сьогодні модернізація освіти – це узгоджена позиція уряду України. Але для досягнення мети необхідно вдосконалити механізми управління на рівні законодавчої ініціативи використання владних повноважень. Одним з важливих політичних механізмів має стати аналіз державної політики в освіті, який повинен врахувати зміни на ринку праці в Україні в останні десятиліття. Саме, в характері роботи, скорочення рівня довгострокового контрактного працевлаштування і зростання рівня самозайнятості населення. А також з урахуванням

зростання безробіття серед тих, хто не отримав знань, необхідних в нових економічних умовах, дефіцит кваліфікованої робочої сили, зростання внутрішньої і зовнішньої мобільності робочої сили. У виробленні стратегії реформування системи вищої освіти в Україні важливим є усвідомлення необхідності аналізу причин невиконання прийнятих раніше законів, доктрин, програм. Так, використання державних освітніх стандартів можна розглядати як процес координації, регулювання, в тому числі, через правові інструменти діяльності суб'єктів господарювання в процесах життєвого циклу надання освітніх послуг і формування фахівця. Однак, певні освітні параметри показують і потреби суспільства, включають в себе вимоги до основних освітніх програм. У цьому контексті стандартизації вищої освіти можна розглядати як вияв соціального механізму в регулюванні трансформації вищої освіти, трансформації структури українського суспільства.

Висновок і перспективи подальшого дослідження. Аналіз державної освітньої політики показує, що державою за рахунок вищої освіти вирішуються, в першу чергу, економічні завдання. Заохочується масовість вищої освіти (вищий рівень освіти – вищий рівень доходів громадян – більше відрахувань з доходів до державних та місцевих бюджетів). За рахунок вищої освіти держава домагається зниження потенційного тиску на економіку з боку населення.

У суспільстві змінюються функціональні зв'язки. Соціальна структура сучасного українського суспільства залежить від напрямку соціальних трансформацій. Вища освіта сприяє трансформації соціальної природи основних компонентів соціальної структури, веде до появи нових економічних класів, верств і страт. Прямою функцією вищої освіти стає відтворення соціальної структури суспільства та існуючих соціально-класових і соціально-професійних протиріч. Відбувається подальша маргіналізація. Вища освіта сприяє втраті особистістю належності до певної соціальної групи, норм і цінностей відповідної субкультури без входження в іншу групу. Для України ця проблема особливо актуальна, тому що професійне становлення молоді супроводжується критичною оцінкою “суспільства минулого” і ще не сформованої “моделі майбутнього”. Немає масштабного підвищення соціального престижу освіти і кваліфікації.

Ці та інші проблеми і суперечності зумовлюють необхідність наукового підходу до вивчення процесу

професійного самовизначення та адаптації молоді на сучасному ринку праці. Відповідно, припускають корекцію державної освітньої політики. Потребують більш серйозної наукової уваги до перетворень в управлінні системою вищої освіти.

Список використаної літератури

1. Лахижа Н. Посткоммунистическая модернизация: теоретические аспекты // Государственное управление. Электронный вестник. 2009. № 20. С. 5. URL: http://e-journal.spa.msu.ru/vestnik/item_353 (дата обращения: 08.08.2016).
2. Штомпка П. Социальное изменение как травма // Социологические исследования. 2000. № 1. С 6-16.
3. Танчер В. Соціально-політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору. - К.: Логос, 1997, (у співав. з М.Михальченко, В.Журавським). -180 с.
4. Ирхин Ю. В. Методология и методика современного политического анализа: подходы и проблемы // Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование. 2012. №6 (26). С. 72.
5. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1444301441120304> (дата обращения 14.08.2016).
6. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Президент України; Указ, Стратегія від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата обращения 14.08.2016).
7. Волчкова Л. Минина В. Реформирование государственного управления в контексте основных тенденций развития современного общества // Государственное управление. Электронный вестник. 2006. №7. С. 1-7. URL: http://e-journal.spa.msu.ru/vestnik/item_580 (дата обращения: 08.08.2016).
8. Дискин И.Е. Россия: социальная трансформация элиты и мотивация // Куда идет Россия?.. - Москва, Аспект-Пресс, 1995. С. 21-40.
9. Бурдые П. Начала: Пер. с фр. Н. А. Шматко. - М., 1994. - 288 с.
10. Семенченко М. Три сценарії розвитку вищої освіти в Україні. «Місія освіти – дати кожному шанс на успіх. Газета День. - №35, (2013). 26 лютого, 2013.
11. Заславская Т. И. Трансформация социальной структуры российского общества // Куда идет Россия? – М.: Аспект Пресс, 1996. – С. 13.
12. Попова И. М., Кунявский М. Б. Социальная цена "запаздывающей" модернизации // Социологический журнал. 1997. №3. С. 20.
13. Штомпка П. Социальное изменение как травма // Социологические исследования. 2000. № 1. С 6-16.
14. Панина Н. В. Аномия в посткоммунистическом обществе // Куда идет Россия? – М.: Аспект Пресс, 1996. С. 334.

15. Ионин Л. Г. Социология культуры. – М.: Логос, 1996. – 280 с.
16. Печенежский К. Первичное и вторичное образование как фактор институализации в постиндустриальном обществе // Государственное управление. Электронный вестник. 2013. № 36. URL: http://e-journal.spa.msu.ru/vestnik/item_48 (дата обращения: 08.08.2016).
17. Гриневич Л. Право на вищу освіту не прив'язане до ринку праці // Вища освіта. Інформаційно-аналітичний портал. 11 липня 2016 р. URL: <http://vnz.org.ua/novyny/nauka/9374> (дата обращения 14.08.2016).
18. Baum, S., Ma, J., & Payea, K. Education pays 2010: The benefits of higher education for individuals and society. New York: College Board Advocacy & Policy Center. URL: <https://trends.collegeboard.org/sites/default/files/education-pays-2010-full-report.pdf>.
19. Bergh, A., & Fink, G. Higher education policy, enrolment, and income inequality. *Social Science Quarterly*, 89(1), 217–235.
20. Макеев С. А. Социальная мобильность и идентичности в структурной перспективе // Методология, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Харків: Видавничий центр Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 1999, – С. 12-13.
21. Хабермас Ю. Отношения между системой и жизненным миром в условиях позднего капитализма // «THESIS», – 1993, – №2, – С. 123 – 136.
22. Подвижность структуры. Современные процессы социальной мобильности / Макеев С. А., Прибыткова И. М., Симончук Е. В. и др. – К.: Институт социологии НАН Украины, 1999. – 204 с.
23. Заславская Т.И. О роли социальной структуры в трансформации российского общества / Куда идет Россия?.. Власть. Общество. Личность / Под общ. ред, Т.И. Заславской. - М., 2000. С. 222-235.
24. Заславская Т.И. О роли социальной структуры в трансформации российского общества / Куда идет Россия?.. Власть. Общество. Личность / Под общ. ред, Т.И. Заславской. - М., 2000. С. 222-235.
25. Горшков М. К., Шереги Ф. Э. Российская молодежь: истоки и этапы социологического изучения // Гуманитарий Юга России. 2012. № 3. С. 28.
26. Вищі навчальні заклади. Статистична інформація // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата обращения 08.08.2016).
27. Економічно активне населення. Аналітична записка // Державна служба зайнятості України. URL: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350796> (дата обращения 08.08.2016)

References

1. Lahizha N. Postkommunisticheskaya modernizatsiya: teoreticheskie aspekty // Gosudarstvennoe upravlenie. Ehlektronnyj vestnik. 2009. № 20. S. 5. URL: http://e-journal.spa.msu.ru/vestnik/item_353 (data obrashcheniya: 08.08.2016).
2. Shtompka P. Social'noe izmenenie kak travma // Sociologicheskie issledovaniya. 2000. № 1. S 6-16.
3. Tancher V. Social'no-politichna transformatsiya Ukrainy: real'nist', mifologemi, problemi vioru. - K.: Logos, 1997, (u spivav. z M.Mihal'chenko, V.ZHuravs'kim). -180 s.
4. Irhin Yu. V. Metodologiya i metodika sovremennogo politicheskogo analiza: podhody i problemy // Problemnyiy analiz i gosudarstvenno-upravlencheskoe proektirovanie. 2012. #6 (26) S.71-80
5. Pro vy`shhu osvitu. Verhovna Rada Ukrainy`; Zakon Ukrainy` vid 1 ly`pnya 2014 roku # 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1444301441120304>
6. Pro Nacional'nu strategiyu rozvitku osviti v Ukraini na period do 2021 roku. Prezident Ukrainy; Ukaz, Strategiya vid 25.06.2013 № 344/2013. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (data obrashcheniya 14.08.2016).
7. Volchkova L. Minina V. Reformirovanie gosudarstvennogo upravleniya v kontekste osnovnyh tendencij razvitiya sovremennogo obshchestva // Gosudarstvennoe upravlenie. Ehlektronnyj vestnik. 2006. №7. S. 1-7. URL: http://e-journal.spa.msu.ru/vestnik/item_580 (data obrashcheniya: 08.08.2016).
8. Diskin I.E. Rossiya: social'naya transformatsiya ehliny i motivatsiya // Kuda idet Rossiya?... - Moskva, Aspekt-Press, 1995. - S. 21-40.
9. Pierre Bourdieu. Nachala: Per. s fr. N. A. Shmatko. - M., 1994. - 288 p.
10. Semenchenko M. Tri scenariyi rozvitku vishchoyi osviti v Ukraini. «Misiya osviti – dati kozhnomu shans na uspih. Gazeta Den'». - №35, (2013). - 26 lyutogo, 2013.
11. Zaslavskaya T. I. Transformatsiya social'noj struktury rossijskogo obshchestva // Kuda idet Rossiya? – M.: Aspekt Press, 1996. – S. 13.
12. Popova I. M., Kunyavskij M. B. Social'naya cena "zapazdyvayushchej" modernizatsii // Sociologicheskij zhurnal. – 1997. – №3. – S. 20.
13. Shtompka P. Social'noe izmenenie kak travma // Sociologicheskie issledovaniya. 2000. № 1. S 6-16.
14. Panina N. V. Anomiya v postkommunisticheskom obshchestve // Kuda idet Rossiya? – M.: Aspekt Press, 1996. – S. 334.
15. Ionin L. G. Sociologiya kul'tury. – M.: Logos, 1996. – 280 s.
16. Pechenezhskij K. Pervichnoe i vtorichnoe obrazovanie kak faktor instutualizatsii v postindustrial'nom obshchestve // Gosudarstvennoe upravleniya. EHlektronnyj vestnik. 2013. № 36. URL: http://e-journal.spa.msu.ru/vestnik/item_48 (data obrashcheniya: 08.08.2016).

17. Grinevich L. Pravo na vishchu osvitu ne priv'yazane do rinku praci // Vishcha osvita. Informacijno-analitchnij portal. 11 lipnya 2016 r. URL: <http://vnz.org.ua/novyny/nauka/9374> (data obrashcheniya 14.08.2016).
18. Baum, S., Ma, J., & Payea, K. Education pays 2010: The benefits of higher education for individuals and society. New York: College Board Advocacy & Policy Center. URL: <https://trends.collegeboard.org/sites/default/files/education-pays-2010-full-report.pdf>. (retrieved August 14, 2016).
19. Bergh, A., & Fink, G. Higher education policy, enrolment, and income inequality. *Social Science Quarterly*, 89(1), 217–235.
20. Vishchi navchal'ni zakladi. Statistichna informaciya // Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayiny. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data obrashcheniya 08.08.2016).
21. Gorshkov M. K., Sheregi F. E. Rossiyskaya molodezh: istoki i etapyi sotsiologicheskogo izucheniya // *Gumanitarniy Yuga Rossii*. 2012. # 3. S. 23-46.
22. Zaslavskaya T.I. O roli social'noj struktury v transformacii rossijskogo obshchestva / Kuda idet Rossiya?.. *Vlast'*. Obshchestvo. Lichnost' / Pod obshch. red, T.I. Zaslavskoj. - M., 2000. - S. 222-235.
23. Makeev S. A. Social'naya mobil'nost' i identichnosti v strukturnoj perspektive // *Metodologiya, teoriya ta praktika sociologichnogo analizu suchasnogo suspil'stva: Zbirnik naukovih prac'*. – Harkiv: Vidavnichij centr Harkiv'skogo nacional'nogo universitetu im. V. N. Karazina, 1999, – S. 12-13.
24. Podvizhnost' struktury. *Sovremennye processy social'noj mobil'nosti* / Makeev S. A., Pribytkova I. M., Simonchuk E. V. i dr. – K.: Institut sociologii NAN Ukrainy, 1999. – 204 s.
25. Primush M., Koval Yu. Mozhlivi vektori demokratizatsiyi Ukrayiny v konteksti viklikiv suchasnosti // *Viche*. 2014. # 22. S. 9-14.
26. Transformatsiya Ukrayiny – vikliki i znachennya dlya Zahodu / Andreas Umland, Andre Hertel, dlya Evropeyskoyi pravdi // // *Evropeyska pravda*. 15 bereznya 2016 r. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/03/15/7046205/> (data obrascheniya 24.10.2016).
25. Habermas YU. Otnosheniya mezhdou sistemoy i zhiznennym mirom v usloviyah pozdnego kapitalizma // «*THESIS*», – 1993, №2. S. 123 – 136.
26. Ekonomichno aktivne naselennya. Analitchna zapiska // Derzhavna sluzhba zajnyatosti Ukraïni. URL: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350796> (data obrashcheniya 08.08.2016).

